

Türk Milletinin Çanakkale Savaşı Günlerinde Yüz Yüze Kaldığı Yokluk ve Yoksullukların ... *Ve Çanakkale* Romanına Yansımaları

İsmail ÇETİŞLİ*

ÖZ

Sayısı ve kalitesi tartışılabilir, Türk tarihinin akışını etkileyen Çanakkale Savaşı, Türk edebiyatında önemli ölçüde yankısını bulmuştur. Bunlardan biri Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun ...*Ve Çanakkale* isimli romanıdır. Farklı açılardan ele alınabilecek olan romanın muhtevasında dikkati çeken hususlardan biri, Türk milletinin Çanakkale Savaşı günlerinde yüz yüze kaldığı yokluk ve yoksulluklardır. Ekonomik, insanî ve idarî sahalarda çok belirgin olan yokluk ve yoksulluk, Çanakkale'yi geçilmez kılan insanların destanını çok daha anlamlı kılmaktadır. Bildiride adı geçen roman bu açıdan ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Necati Sepetçioğlu, ...*Ve Çanakkale*, Çanakkale Savaşı, yokluk ve yoksulluk.

ABSTRACT

The Reflections of the Poverty that the Turkish Nation Encountered in the Çanakkale War, in the Novel ... *Ve Çanakkale*
The Çanakkale War is a very important period in Turkish history and it is reflected in the Turkish literature by many authors. One of them is Mustafa Necati Sepetçioğlu and his novel ...*Ve Çanakkale*. This novel can be considered by a variety of perspectives. But it attracts attention with its content about poverty of Turkish nation during the Çanakkale War. Especially economic hardship, the lack of soldiers and the administrative problems are narrated in the novel by author. We try to analyze the novel from these points.

Key Words: Mustafa Necati Sepetçioğlu, ...*Ve Çanakkale* novel, Çanakkale War, poverty.

* Prof. Dr., Pamukkale Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğretim Üyesi / Denizli, e-posta: icetisli@pau.edu.tr



Türk tarihinin yüzyıllar içindeki akışında yön belirleyici ölçüde etkili olan olayların başında, hiç şüphesiz Birinci Dünya Savaşı; bu savaşın en önemli cephelerinden birini teşkil eden Çanakkale Savaşı gelir. Çanakkale Savaşı, gerek Birinci Dünya Savaşı bütünü içinde, gerekse tek başına XX. yüzyıl Türk edebiyatının önemli konularından biri olmuştur. Yazar ve şairlerimiz, –sayısı ve özellikle kalitesi tartışılabilir olan– birçok şiir, hikâye, roman ve tiyatro türündeki eserlerinde Çanakkale'yi konu almışlar; onu çeşitli yönleriyle anlatmaya çalışmışlardır.¹

Tarihî roman türünde kaleme aldığı pek çok romanıyla Türk kültürü, edebiyatı ve tarihine önemli hizmetlerde bulunan Mustafa Necati Sepetçioğlu da (1932-2006), ... *Ve Çanakkale* isimli romanını Çanakkale Savaşı'na tahsis etmiştir. Yazara göre “bir milletin namusu” olan Çanakkale, “Plevne'den sonra ana topraklarımızdaki en büyük direniştir; karşı geliştir; millet bütünlüğüyle bir savunmadır” (Sepetçioğlu 1998: 8). Türkiye Cumhuriyeti devleti de gücünü bu savaştan almaktadır.

... *Ve Çanakkale*, ilk önce “Çanakkale İçinde Bir Dolu Desti” ismiyle televizyon filmi olarak kaleme alınmış; daha sonra da “Dünkü Türkiye Dizisi” ile “Bugünkü Türkiye Dizisi” arasında bir köprü olma düşüncesiyle romanlaştırılmıştır. Sepetçioğlu, romanını kaleme alırken –tarihî gerçeklere sadık kalmak arzusuyla– konuyla ilgili pek çok hatıra, araştırma ve inceleme eserinden faydalanmıştır.

“Gerek senaryo türünde yazılırken gerek roman türüne aktarılırken, ... *Ve Çanakkale* üçlemesi rahmetli babamın Batum bozgunundan kalan hatıralarıyla, yine rahmetli kayınvalidemin Şam-Halep-Beyrut'tan kalma Cemal Paşa ordusunun çöküşünü söyleyen hatıralarından aldı özünü; hiçbir zaman unutamayacağım rahmetli dedemin Mekke ve Yemen'de yaşamış olduğu askerlik hatıralarıyla geliştirdi ve Galicya'da sağ kolunu bırakmış, Zile'nin bir yaşlı köylüsünün Buğday Pazarında dinlediğim

1 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Ömer Çakır, *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*, AKM Yay., Ankara, 2004; İbrahim Alaaddin (Gövs), *Çanakkale İzleri*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1926; Abdurrahman Güzel, *Türk Edebiyatında Çanakkale Zaferi*, ÇÜ Yay., Çanakkale, 1996; Celal Mat, *Türk Romanında Çanakkale Muharebeleri*, Akçağ Yay., Ank., 2007; Bekir Öztürk, *Şiirimizde Çanakkale Savaşları*, Mimoza Yay., Konya, 1995; Haluk Nihat Pepeyi, *Çanakkale Destanı*, İstanbul, 1936; Zivaer Tezeren, *Çanakkale Savaşları Kahramanlık Şiirleri Antolojisi*, İst., 1990; Ruşen Esref Üneydin, *Çanakkale'de Savaşanlar Dediler ki*, TTK Yay., Ankara, 1961; *Yeni Mecmua* (Çanakkale Nüsha-i Mümtazes), C.III, 1334; Bekir Oğuz Başaran, “Edebiyatımızda Çanakkale”, *Türk Edebiyatı*, S.221/222, Mart/Nisan 1992; İsmail Çetişli, “Yeni Türk Şiirinde Çanakkale Zaferi”, *Alsancak*, S.5, Ocak-Şubat-Mart 1998, s.40-43; İnci Enginün, “Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksisi”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yay., İstanbul, 1991, s.516-529; Mehmet Kaplan, “Çanakkale Savaşı”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar -2-*, Dergâh Yay., İstanbul, 1994 s.203-210; İsmail Parlatur, “Şairlerimizin Diliyle Türk Zaferleri”, *Türk Dili*, S.404, Ağustos 1985; Fevziye Abdullah Tansel, “Çanakkale Zaferimiz ve Türk Edebiyatında Çanakkale”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl 7, S.3, s. 19-30.



savaş hatıralarıyla çoğaldı. Sonra da, Çanakkale gazilerinin o abartısız, hiçbir şey yapmamış olduklarına inanmış görünüşlerine rağmen ömürlerini herkesin bildiği gibi hiçe saydıkları Çanakkale’de, gençlik yıllarında yaşadıkları inanılması güç lâkin hepsi de doğru yaşanmış olayları bu eserin belkemiğini oluşturdu” (Sepetçioğlu 1998: 7).

...*Ve Çanakkale, Geldiler, Gördüler, Döndüler* alt başlıklarıyla üç cilt veya üç kitaptan oluşan hacimli bir romandır. Toplam 1145 sayfa tutan eser, kendi içinde üç kısım ve 209 bölümden teşekkül etmiştir.

Roman, sembolik anlam çerçevesinde, aç martıların Çanakkale’de “Denizin karayı yaladığı (...) toprağın bereketiyle suyun bitip tükenmeyen cömertliğinde sabaha göz kırpan kıyı kıyıdanışlarının oluşturduğu yemlik”te (*Geldiler*, s.11) birbirleriyle ve “biri ötekini paralama pahasına” yaptıkları kavgayı tasvir eden satırlarla başlar.

“Alacakaranlıktı; güneş ha doğdu ha doğacak. Ortalık sessiz sanılırken ‘çığlıklar cihanı tuttu’ dense yeridir bir hâl oldu. Birbiri üstüne binmiş kanat sesleri sessizliği parçalayan çığlıkların açlığını körükledi.. martılardı. Alacakaranlığın alacasına iri, hırçın ve aç bir canlılığı uçurup, sabır bilmez kanat gerilmişliğini kimi vakit süzerek, gözlerinde kızıl halkalar, kurşunlamasına dalıyorlar. Kılıçlamasına havalanıyorlardı.” (*Geldiler*, s.11).

“Bir anda Kıyâmet koptu.

Hiçbir martı yemliği bırakmak istemedi. Bir kör döğüşünde taraflar oluştu. Oluşan taraflar saf bağladı; çözüldü, yeni saflarda yeni diziler birbirine girdi. Hava yırtılıyordu çığlıkların kinlenmişliğinden, toprak çatlıyordu, su köpüklenmişti. Güneş bu Kıyâmete doğdu; hiçbir martı güneşin doğduğunu bilmedi bir süre; doğarken getirdiği sessizliğin farkında olmadı. Bir yığın tüy uçuşup, suya ve toprağa döküldü.. kimi havada uçuşurken martı kini durulur gibi oldu.. homurtular, karnın içi gurultular kursak gıcirtısını andırır dedikodumsu mırıltılar dağılmağa başladı.” (*Geldiler*, s.12).

Ardından taş duvarlı ve toprak damlı mandıradan gelen şehit çocuğunun yanık kaval sesi. Bunu takip eden bölümde Churchill’in Çanakkale Boğazı’nı ele geçirme ihtirasıyla plânlar yapması ve Enver Paşanın Osmanlı İmparatorluğu’nu Birinci Dünya Savaşı oldu-bittisiyle yüz yüze getirivermesi anlatılır. Roman, Miralay Mustafa Kemal komutasındaki Türk ordusunun Çanakkale’deki son hücumu, düşmanın tutunamayıp geri çekilişi ve Dr. Mürsel’in *Gittiler!* sözü ile sona erer.

“Kıyı boyu İngiliz ordusunun geri çekilişinden kalma yıkıntılar, çoğu işe yaramaz kalıntılarla birlikte hüznü bir terkedilmişliğe bırakmıştı kendini. Fakat toprak da, su da yenilenmeğe hevesli ve hazır, huzuru özlemiş bir bekleyişte olduğunun sabırsızlığındaydı. ‘Gittiler!’ diye mırıldandı Doktor Mürsel; ‘Gelmemeleri gerekti zaten.. fakat gittiler; çok şükür...” (*Gittiler*, s.346)



Bu çerçeve ve romanın adı, Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun eserinde Çanakkale Savaşı'nı esas aldığını ortaya koyar. Bununla birlikte romanda Suriye Cephesine doğrudan doğruya ve bir hayli geniş biçimde yer verilirken Kafkas Cephesine sadece bir-iki yerde değinilip geçilir.

Bize göre romanın olay örgüsü veya hikâyesini iki bölümde mütalâa etmek gerekir. Bunlardan birincisini, pek çok insanın Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı mekânlarından (Şam, İstanbul, Mısır, Beyrut) Çanakkale'ye gitme mücadelesi ekseninde yaşanan olaylar ve bunların hikâyesi oluştururken; diğeri bu insanların Çanakkale'deki mücadeleleri ekseninde yaşanan olaylar ve bunların hikâyesi teşkil eder. Meselâ romanın iki önemli kahramanı Yüzbaşı Ali ile Recep Çavuş, önceleri Suriye'de Cemal Paşanın komutasındadırlar. İstihbarat görevi ile gittikleri düşman bölgesinde cephaneliği ateşe verirlerken yaralanırlar. Buradan vapur, tren ve kara yoluyla gerçekleşen uzun bir yolculuktan sonra Çanakkale'ye ulaşırlar. Onların bu mekâna ulaşmaları, ancak romanın ikinci cildinin (Gördüler) on yedinci bölümünde mümkün olur. Doktor Mürsel Beyin Çanakkale'ye ulaşması ise ikinci cildin kırk dokuzuncu bölümünde gerçekleşir. Buradan hareketle romanda, Çanakkale'de bilfiil yaşanan savaştan çok, pek çok insanın farklı mekânlardan Çanakkale'ye gelişlerinin hikâyesi daha geniş yer tutar.

Hâkim anlatıcı tarzının esas olduğu romanı, olay örgüsünün üzerinde yaşadığı mekânları (Çanakkale, İstanbul, Şam, Mısır, Beyrut) veya Çanakkale'de savaşan iki tarafı (Türkler, İngilizler-Fransızlar-Hintliler-Araplar-Yeni Zelandalılar) dikkate alarak bölümleyip değerlendirmek de mümkündür.

Farklı mekânlardaki farklı insanların Çanakkale'ye gelişlerinin hikâyesi, tabîi olarak romanın olay örgüsünü "çok zincirli" kılmıştır. Bu bakımdan ve geniş olay örgüsü, şahıs kadrosu ve mekânı ile ... *Ve Çanakkale*, biraz dağınık bir yapıya sahiptir. Ancak bu dağınıklık, ortak konu, ortak kahramanlar ve ortak mekâna doğru yapılan yolculuklardan sonra bu mekânda (Çanakkale) gerçekleşen toplanma ile belli ölçüde ortadan kalkar. Böylece eser, "ırmak roman" anlayışı içinde kaleme alınmış bir "bütünlük"e kavuşur.

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun ... *Ve Çanakkale* üçlemesi, farklı metotlarla veya farklı açılardan ele alınabilecektir. Biz bildirimizde, Çanakkale Savaşı günlerinde Türk milletinin yüz yüze kaldığı yokluk ve yoksullukların romana yansımaları üzerinde durmak; bunu tasvir ve tahlil etmek istiyoruz. Böyle bir tercihte bulunmamızın birinci sebebi, elbette ki romanın muhteva dünyası ve bu muhtevanın –yakarıda belirtilen– kaynaklarıdır. Romanı dikkatle okuduğumuzda Çanakkale'yi geçilmez kılan insanların birçok üstün değer ve niteliklere sahip olduklarını görürüz. Vatanseverlik, kahramanlık, korkusuzluk, fedakârlık; iman, sabır, hoşgörü, sevgi bu değer ve niteliklerin başında gelir.



Hiç şüphesiz bu değer ve nitelikler o insanları yüceltir. Kanaatimizce onları yücelten bir başka husus, bu insanların içinde buldukları onca yokluk ve yoksulluğa rağmen Çanakkale'yi geçilmez kılmış olmalarıdır. Bunu idrak ettiğimiz zaman Çanakkale Destanı'nı yazan insanlar, gözümüzde bir kat daha âbideleşeceklerdir.

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun ... *Ve Çanakkale*'de roman türünün sınırları içinde gündeme getirdiği Türk milletinin Çanakkale Savaşı günlerinde yaşadığı büyük yokluk ve yoksulluk, mahiyetindeki farklılık sebebiyle kendi içinde üç başlık altında incelenebilecektir. Bunlar:

- 1- Ekonomik yokluk ve yoksulluk;
- 2- İnsanî yokluk ve yoksulluk;
- 3- İdarî yokluk ve yoksulluk'tur.

1. Ekonomik Yokluk ve Yoksulluk

Çanakkale Savaşı günlerinde Osmanlı devleti ve Türk milletinin içinde bulunduğu birinci sıradaki yokluk ve yoksulluk, ekonomiktir. Romanın hemen her aşamasında, her kahramanın hayatında ve her mekânda ekonomik yokluk ve yoksullukla karşılaşılır. Konuyu genelden özele doğru irdelediğimizde şöyle bir tablo karşımıza çıkar:

Birinci Dünya Harbi'nin başında Osmanlı devleti ve ülkesinin içinde bulunduğu durumun konuşulduğu bir toplantıda, Sadrazam Said Halim Paşa, bir ara Maliye Nâzırına hazinenin durumunu sorar. Maliye Nâzırının, toplantıda hazır bulunan diğer nâzırları şaşkınlığa ve umutsuzluğa sevk eden cevabı şudur: "Yüzbin altın!" dedi. "Hazinenin varı yoğu bu kadar! Bir para fazla isterseniz... bulamam!" (*Geldiler*, s.149).

Bu durum, savaşla birlikte ülkenin her köşesi ve her kurumunda somut sonuçlarını göstermeye başlar. Bunun başında da ordu gelir. Şam'da bulunan emekli bir posta müdürünün üç aylıklarını alamamasından dolayı Talat Paşaya müracaat etmesi, onun da işi Cemal Paşaya havale etmesi üzerine Cemal Paşa şu cevabı verir: "Aylığını kolay alan mı varmış? Biz ordu iken parasızlıktan anamız ağlıyor" (*Geldiler*, s.55). Öte yanda savaş sırasında İstanbul'da kalan Sabri de aylardır maaşını alamamıştır. Bu durum karşısında karısı Fehamet, evin "tamtakır" olmasından şikâyet eder.

Enver Paşa, kabinedeki bazı nâzırların ordunun iâşe işlerine bakan paşanın değiştirilmesini istemeleri üzerine, bu sırada bunun doğru olmayacağını belirterek askerinin iâsesinin temininde yaşadıkları zorluklardan bahseder. "Şu sıra, askerinin yiyim giyim işleri sanıldığı kadar kolay değil, korkum, bir değişme vaktinde verebildiğimiz bakla çorbasından da olmaktadır" (*Gördüler*, s. 196).

Nitekim cephedeki asker "bakla çorbası" kadar "peksimet"e de muhtaç durumdadır. Mülâzım Sefer'in anlattığına göre, ön siperlerde savaşmakta



olan askerler, düşman askerlerine tütün verip “konserve, cokolata, bisküvi” almaktadırlar.

Cephede misafirlerine zaman zaman kuru fasulye, bulgur pilavı ve ayran ikram edebilme “lüks”ünü (!) yaşayan Mustafa Kemal’in sahip olduğu imkânlar şu satırlarda somutlaşır:

“Miralay Mustafa Kemal Beyin emireri, iki çadır arasında kendine göre oluşturduğu ocağın beri yanında çanak çömleği yıkamış, bardakları duruluyordu. Çevre temiz, su temiz, kurulama bezleri temiz.. fakat her şey ilkeldi, ucuzdu, bulunabilenin bulunabildiği türdendi. Bardaklar sıradan cam, tekdeş, uzunlu kısalı boylarıyla eh işte.. sorana bardak idi; teneke maşrapalar bardakların arasında pek göze batıyordu.” (*Gittiler*, s.285).

Cephede savaşan ordunun asıl yoksulluğu silah ve cephanede kendini gösterir. Çatışmalardan birinde geri kaçmakta olan 20-30 kişilik bir grupla karşılaşan Mustafa Kemal, niçin kaçtıklarını sorduğunda aldığı cevap, ordu-nun içinde bulunduğu cephaneye yoksulluğunu somut biçimde ortaya koyar:

“Cephanemiz gumandanım galmadı, yok.. hiçbir şeyimiz yok bizim” (*Gittiler*, s.131). Bu cevap üzerine Mustafa Kemal, süngülerinin olduğunu ve düşmana onunla karşı koymalarını söyleyerek onları geri çevirir.

Romanın genç kahramanlarından Emre, cephede silah olarak sapanını kullanır; dinamitleri düşman üzerine sapanıyla atar. Savaş sırasında ordunun ihtiyaç duyduğu tren, gemi ve otomobil gibi temel nakliye vasıtaları da son derece yetersiz, eski ve yıpranmış durumdadır. Enver ve Talat Paşanın bindikleri otomobilin bir kapısı açılmaz. Yahya Kaptan’ın Beyrut’tan İstanbul’a, İstanbul’dan Çanakkale’ye asker, muhacir ve cephaneye taşıdığı Hacı Davut Vapuru bir hayli eski ve köhnedir.

“Tıkırtısı, arada bir tıslaması, yerli yersiz düdükleleriyle çoktan yıpranmış bir başka kara tren solugan atlar misaliydi, ha düştü ha düşecek, gidiyordu. Bol dumanlıydı, kapkaraydı. Vagonları da özü gibi; kimi dönemecin birinde hızlıca bir esinti yese dağıtıp gideceğe benziyordu; çoğu, dökülüyordu.” (*Geldiler*, s.24).

Bir köylünün Çanakkale’ye malzeme götürdüğü kağının yoksulluğu şöyle yansır romana:

Aydın, “Yaklaştığında kağrı tekerleğinin birinin mazıdan kırılmış olduğunu gördü. Üstelik kağrı yüklüydü de. Kuru ot, saman, çul, kilim eskisi yenisi.. kırkanbar sanırsın gördüğünde, öylesi bir doluluk. Bir iki çuval yarım bağlanmıştı, kağrının üç yanına tahta perdeler çakılmış, tekneli kağrı olmuştu bunca yük sığabilsin diye; biraz, uydurukçaydı tekne. Tahtalar eklemeli derme çatma çakılmıştı; kağrı, yüküne rağmen yoksuldu, yoksul görünüyordu. Öküzlerin ikisi de cılızdı” (*Gördüler*, s.68).

İlaç ve tıbbî malzeme, Türk ordusunun Çanakkale Savaşı sırasında yüz yüze kaldığı bir başka yokluk ve yoksulluktur. Bu yüzden Yüzbaşı Ali ile Recep Ça-



vuş, İngiliz depolarından ilaç ve tıbbî malzeme çalarlar (*Gördüler*, s.248) Recep Çavuş, Yarımyüz Sinan ve Emre, tatlı su bulmakta zorlanan düşmana su verip karşılığında ilaç ve tıbbî malzeme alırlar. Söz konusu alış-veriş, sahte esrar verip mitralyöz ve mermi alımına kadar gider. Öte yandan genç ve fakir köylü kızı Zübeyde, Çanakkale’de savaşanlara küçük bir katkıda bulunabilmek için Rum Nalbant Nikola Usta’nın dükkânında sakladığı nal ve mıhları çalmak mecburiyetinde kalır.

Kısacası Çanakkale Savaşı esnasında Türk ordusu, askerlerine cepheye hurda demir toplatacak seviyede yokluk ve yoksulluk içindedir. Bunun içindir ki devlet, vatandaşına müracaat etmek; gönüllü askerden başka elinde “..at, eşek, katır, nal, mıh, kağrı, araba.. para! Yiyecek, giyecek?” (*Geldiler*, s.316) cinsinden ne varsa istemek zorunda kalır.

Devletin içinde bulunduğu yokluk ve yoksulluk, tabii olarak milletin yokluk ve yoksulluğu demektir. Nitekim daha romanın başında Çanakkale’ye saldırıp Boğazları ele geçirmek hususunda plânlar yapmakta olan Churchill, Türk milletinin *harap ve bitkin* durumda bulunduğunu; bununsa kendileri için bulunmaz bir fırsat olduğunu düşünür (*Geldiler*, s.23). Sadrazam Said Halim Paşa da, hükümeti ve milleti savaş oldu-bittisi ile yüz yüze bırakan İttihat ve Terakki ileri gelenlerini eleştirirken milletin “yoksul” olduğunu düşünüp düşünmediklerini sorar (*Geldiler*, s.127). Bu durum, ülkenin farklı mekânlarındaki farklı insanların günlük hayatlarında çok açık biçimde kendini gösterir. Meselâ İstanbul’da şeker yoktur. Kahvehâne işleten Yarımyüz Sinan, Müderris Emin Efendi gibi hatırlı ve sevdiği müşterilerine bir yerlerden temin ettiği birkaç üzüm tanesini verir. “Sinan, kuru üzüm tabağını ihlamur bardağının yanına sürdü: ‘Bir avuç kadar kuru üzüm bulduydum’ dedi utanırcasına; ‘Üç beş tana ama.. kusura bakma gayrı” (*Geldiler*, s.126).

Bir köylü kadını olan Hala Hatun tarlasını, öküzleri olmadığı için kızı Zehra’nın çektiği “demiri yamalı, oku ulamalı, görenin Hazret-i Nuh’tan kaldığına gözü kapalı yemin edebileceği” bir saban ile sürmeye çalışır (*Gördüler*, s.125). Adı geçen kahramanlar evlerinde perde yerine “eski yorgan yüzü”nü kullanırlarken mum alamadıkları için çıra ile aydınlanırlar.

Romanın başında kara trenin yanından geçtiği bir köy ve köylülerin oluşturduğu tablo, dönemin köy ve köylüsünün içinde bulunduğu yoksulluğu bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer:

“İlerde köyümsü bir yıkıntı yaklaşıyordu. Basık, toprak damında kurumuş otların karmaşıklığıyla yere yapışık gibi evler.. göz oyuklarını andırır pencereleriyle, yahut penceresiz kerpiç suratlı duvarlarıyla trene bakıp geçtiler.. sonra bir iki bahçe, bakımlıydılar, sakat ve yaşlı erkeklerle beli bükülmüş ihtiyar kadınlar, çalışıyor mu oturuyorlar mı belirsiz, bahçelerde yahut tarlalardaydı.. sadece biri, içlerinden bir yaşlı kadın, söyle bir doğrulup yanlamasına el salladı trene..” (*Geldiler*, s.25).



Çanakkale Savaşı günlerinde Türk milleti ve Osmanlı devletinin içinde bulunduğu yokluk ve yoksulluğun en somut, bir o kadar da insanın içini acıtan tezahürü, Hesna'nın ölü bebeğinin şehrin aç kedi ve köpekleri tarafından bir çırpıda parçalanıp yenmesidir. Taze bebeğiyle Şam'dan Beyrut'a, buradan da vapurla İstanbul'a gelen Hesna, yolda bebeğini kaybeder. Cesedini denize atacaklar diye çocuğunun öldüğünü kimseye söylemez. İstanbul'a geldiğinde memurların sıkıntı çıkaracağını düşünerek, defnetmek üzere cesedini Sinan'a teslim eder. Sinan da sakat bir adama yardım edebilmek için aldığı emaneti bir duvar üzerine koyar.

"Sabriyle Çelimsiz Adam, iri yaralıyı karşı sokağa götürdüklerinde irice bir tekir kedi otların arasından başını çıkardı. Sağı solu kokladı, gözledi, taradı.. çıktı orta yere sine sine.. oradan da sağı solu yokladı, akli kesmiş olmalı ki önemsemeden çevreyi, rahatça, bebeğin cesedinin bulunduğu tuğla tümseğin altına geldi, iki sıçrayışta çıktı, patisini uzattı.. önce bir dokundu cesede. Karşılık gelmeyince patisi cesaretlendi. Tekir kedi şimdi yalanıyordu. Uyum uyanık gözlerinde kırmızı benekler çizileniyordu.. kızıl ışıklarda bir gelgittir başladı gözbebeklerinde, bütün bedenini tuttu, doğruldu. Tırnaklarının sivri pençelenişi çocuğun ağzına doğru uzandı, fakat koparamadı. Kara bir kedi sıçradı girdi ortalıkta pey sürercesine hırladı; bebeğin cesedinin öte yanındaydı.. cesetten pay almaktan çok cesede sahiplenmek isteyen bir varlık gösterisinde kabarmıştı. Tekir kedinin cesedin ağzına doğru uzanan patisine hırladı, sipsivri dişleriyle patiyi paralamak isteyen ağzı koparacak yer aradı. (...) Otların arasında, taş oyuklarında şurda burada yer bulup yuvalanmış, sırtı yağırından en acarına ne kadar kedi varsa önce onlar kavgacı kedilere yaklaştı, cesedi fark eden avdan pay kapma derdine düştü ama sokak köpekleri daha baskın çıktılar." (*Geldiler*, s.334-335).

Kısacası romanın kahramanlarından Sabriye Hanım, her ne kadar "Allah Devlete millete yokluk nasib etmesin!" (*Gördüler*, s.317) diye dua etse de, Çanakkale Savaşı günlerinde hem devlet hem de millet büyük bir yokluk ve yoksulluk içindedir.

2. İnsanî Yokluk ve Yoksulluk

Çanakkale Savaşı döneminde Türk milleti ve Osmanlı devletinin yüz yüze kaldığı bir başka yokluk ve yoksulluk, insanîdir. İnsanî yokluk ve yoksulluk, bir yönüyle çeşitli mesleklerde yetişmiş insan gücü yokluk ve yoksulluğunu; diğer yönüyle var olan insanın yarımılığı, örselenmişliği ve yorgunluğunu vurgular.

Daha savaş başlamadan önce Churchill tespit etmiştir ki, Türk milleti "harap ve bitkin.. ve yalnız"dır (*Geldiler*, s.23). Doktor Mürsel ise dönemin insanını, "Can çekişen bir babanın evlâdı" (*Gördüler*, s.139) teşbihiyle anlatma-



ya çalışır. Söz konusu tespitin somut ve genel görünümü, romanın üçüncü bölümünde karşımıza çıkar. “Solugan atlar”a benzeyen ve “istenmemiş bir yerden dönmüş istenmemiş bir yere gidiyormuşçasına” yol alan kara trenin getirdiği asker ve sivil yolcular, insanî yönden ne derece yoksul olduğumuzu acı bir tablo hâlinde gözlerimizin önüne seriverir.

“İçi asker doluydu vagonların; yaralıları, hastaydılar, kimisi sakattı. Eli yüzü düzgün, bedeni güvenlice görünenlerin de yüzlerinde bıkkınlık, gözlerinde umutsuzluk yeşermişti. Onlardan aşağı kalmayan tek tük yolcu, yıpranmış ve yorgundu. Hemen hemen herkes yürek gönül iç içeliğinde, kendi yorgunluğunu yahut yıpranmışlığını başkalarından saklarcasına kendileriyle meşguldü. Gözgöze gelişler çoğunlukla küçücük ve yoksul bir tebessümle, bir an, iki tekerlek tıki arasında ezilip bir sonrakine sürükleniyor, sonra, kendi düşlerinin yahut umudumsu heveslerinin peşine takılıyorlardı tekrar; bu, böylece, sürüp gidiyordu.. trenin kapkaranlığında da pek yadırganmıyordu.

Giyim kuşam aramak boşuna bir çaba sayılabilirdi. Elde avuçta bulunanın yenildiği, üstte başta kalanın giyildiği bir zamanın işaret taşlarını andırır insanlar, çoğu yerlerinden bile kalkamıyordu; kalkanlar, işte öylesine yılgın zamana belki varlıklarını duyurabilmek gibi bir saçma gayretle beş on adım gidip geliyorlardı.” (Geldiler, s.24).

Söz konusu yokluk, gönüllülüğü kaçınılmaz kılmıştır. Talat Paşa, Doktor Mürsel Bey ile olan konuşmasında bu hususu açıkça dile getirir: “Bir de (...) gönüllülere ihtiyacımız var.. çok. Çanakkale bir gönüllü gücüne muhtaç sanıyorum. Mal olarak muhtaç, can olarak muhtaç. Fırkayı, Türk Ocağını, maa-rifi, seferber edilecek her yeri Çanakkale için...” (Geldiler, s.146).

Bunun üzerine çocuk denecek yaştan (Emre, Ali) ileri yaşlara (Delidivane Osman, Zalım Nuri); genç kızlardan (Zübeyde, Zehra, Seniha) kadınlara (Hala Hatun, Hanife Kadın) kadar hemen herkes gönüllü olarak Çanakkale Savaşı'na katılır. Darülfünunun öğrencileri, bunun en somut örneklerinden birini teşkil eder. Müderris Emin Efendi, her zaman olduğu gibi dersini vermek üzere tam zamanında yedi numaralı sınıfının kapısına yaklaştığında ortalığa hâkim olan sessizliğe şaşırır. Kahraman, önce yanlış zamanda yanlış sınıfa geldiğini düşünür. Saatini ve sınıf numarasını kontrol eder. Herhangi bir yanlışlık yoktur.

“Ölü evlerinin ölü akşamlarında, ölü ışıkların gölgelenmesinde bir gıcır-tıyı hatırlatırcasına gıcırdadı kapı, açıldı. Korku değildi Müderris Emin Efendinin hissettiği fakat ondan beter bir çekinişti.. öylece baktı.

Dershane, bomboştu.

Alnına bir taş gibi gelip vurdu o bomboşluk.

Müderris Emin Efendinin yüzü paramparça düştü. Boş sıralara öyle bakakaldı; alışık adımlarlı elinde olmadan sınıfa girdi öylece.. neden



sonra tahtadaki yazı gözüne çarptı. (...) ..içden içe, sindire sindire okudu tahtada yazılanları: 'Muhterem Hocam! Ayasofya Camiiindeki hutbeleriniz ve dershanedeki derslerinizden, Çanakkale'de, milletimizin namusunun direnmesi gerektiğine inandığımız için, gidiyoruz. Yüreğiniz rahat olsun. Orada, milletimizin namusu olan Çanakkale'de, senin talebelerin gönüllü birliği oluşturarak ve tek bir kişi gibi hareket ederek sömürgecilerin karşısına çıkacak. Duaların üstümüzden eksik olmasın. Hakkını ve emeklerini helâl et. Lütfen..' (*Geldiler*, s.317-318).

Savaş sırasındaki en önemli insanî yokluklardan biri doktor, hemşire, hastabakıcı yokluğudur. Doktor Mürsel Bey, Çanakkale'de kurulan sahra hastanesinde işleri gönüllülerle (Aydın, Seniha, Zehra) yürütmeye çalışır. Babasından biraz kırık-çıkık işleri öğrenmiş bulunan köylü kızı Zehra, yaralı olarak esir alınıp tedavi edilen ve Seniha'ya olan aşkı sebebiyle Müslüman olan İngiliz subayından (Roger/Raci) faydalanılır.

"Yaralıların biri getiriliyor biri götürülüyordu. Yetmiyor, biri götürülmeden daha ötekisi, ikisi üçü bazen beşi bir arada getiriliyordu. Eli yatkınından az yatkınına herkes görevlendirilmişti. Yetenekliler yarı yeteneklilere, onlar yeteneksizlere iş üstünde iş öğretiyorlardı; deneyerek, göstererek, yaptırarak" (*Gördüler*, s.481).

"Henüz hekimleri noksandı. Sahra hastanesinin, cerrahları yeterince değildi.. tabibler sayılıydı; onların bir kısmı deneyimsizdi. Birdenbire bastıran yaralı, noksanlarla deneyimsizlerin sıkıntısını daha çok belli etti. Doktor Mürsel yarası pek ağır olmayanları sağlıklı durumda olanların eline bırakmaktan başka yol bulamadı" (*Gördüler*, s.482).

Öte yandan olay örgüsünün teşekkülünde şöyle veya böyle görev alan kahramanların büyük çoğunluğu yarım, sakat ve hastadır. Meselâ Recep Çavuş ve trenin ateşçisi topal; tramvay biletçisi sakat; Sabri cılız, kekeme ve bir ayağı sakat; Yunan ve Rus savaşlarında yaralanan kahveci Sinan, adı üstünde "yarım yüz"; Yüzbaşı Ali kolsuz; Yahya Kaptan astımlı; Zübeyde saralı; Delidîvane Osman Efendi aklî dengesini yitirmiştir.

"Sinan bir yarım yüz idi sanki; şarapnelin alıp götürdüğü bir yanağı yüzü yüzlükten çıkmıştı; (...) Yarım yüz Sinan'ın asıl yakınması sağ kalçasında armağan kaldığını söylediği kurşundan idi; o kurşunu Bitlis'in oralarda bir yerden getirmişti, Ruslarla vuruşurken... gönüllü katılmıştı. Nitekim şimdi, çömelip kalkarken de Urusun armaganı o kurşun, sanki, ben buradayım haa! Unutma... diyordu." (*Geldiler*, s. 126).

Recep Çavuş: "Sonradan çelişsizleştiği belli bir adam topallığın zorladığı telaşıyla soluk soluğa idi. Topallığı sağ diz kapağından aşağı kötü kaynamış kırıklardandı. Solundakinden kısa kalmış bir sağ bacak tahtadan farksız. Basarken de çekerken de bir hayli zorluk veriyordu.." (*Geldiler*, s.207-208).

Yüzbaşı Ali "...bir yarım adam idi. Belli ki daha önce heybetli bir beden yapısındaydı yarım adam... sol kolu yoktu, bir gözü patlamıştı, alnını



seçemiyordu bulunduğu yerden Çarkçıbaşı; adamın sol ayağında da sakatlıklar olmalıydı" (*Geldiler*, s.217).

Bir başka insanî yokluk, yakınları büyük ölçüde şehit olmuş bulunan kahramanların yalnızlığında ifadesini bulur. Meselâ Vasfiye Hanımın kocası Makedonya'da (şehit), annesi ve oğlu (şehit) Şam'da, Babası ise Batum'da gömülüdür. Zübeyde'nin baba ve erkek kardeşleri şehittir. Seniha'nın babası Galiçya'da, ağabeyi Çanakkale'de şehit olurken; Sabriye Hanımın kocası Yemen'de, büyük oğlu Balkan Savaşı'nda, küçük oğlu ise Sarıkamış'ta aynı merteye ulaşmıştır.

3. İdarî Yokluk ve Yoksulluk

Çanakkale Savaşı günlerinde Türk milletinin karşı karşıya kaldığı yokluk ve yoksulluğun bir başka cephesini, idarî yokluk ve yoksulluk teşkil eder. Devletin, milletin, ordunun ve diğer kurumların sevk ve idaresinde önemli sıkıntılar mevcuttur. Söz konusu sıkıntılarının kaynağı ikidir. Bunlardan birincisi, yukarıda anlatıldığı gibi, çeşitli meslek veya sahalarda yetişmiş insan gücündeki yokluk ve yoksulluktur. Meselâ bir toplantıda nâzırlardan bazıları, askerin işe işlerinden sorumlu topal paşanın değiştirilmesini istediklerinde Harbiye Nâzırı Enver Paşa şu cevabı verir: "Size şu kadarını söyleyeceğim. Topal Paşadan daha az hırsızını bulsam, hiç düşünmem, o saniyede değiştiririm!" (*Gördüler*, s. 196).

İdarî sahadaki yokluk ve yoksulluğun bir başka önemli sebebi, çeşitli kurumlarda görev ve sorumluluk almış kişiler arası çekişme ve çatışmalardır. Söz konusu kişiler arası fikir veya yönetim anlayışı farklılığı, çeşitli sebeplerden kaynaklanan güvensizlik, kıskançlık ve ihtiraslar, ciddi çekişme ve çatışmalara zemin hazırlar. Bunun en tehlikeli örneği, Osmanlı devleti yönetiminde, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ortaya çıkıp giderek derinleşen ikilik; iki başlılıktır. Zira bir tarafta saray; yani padişah ve onun tayin ettiği hükümet, diğer tarafta İttihat ve Terakki Fırkası vardır. Her iki taraf da yönetimi eline geçirmek ve elinde tutmak isterken diğerinin yönetime ortak olmasından hoşlanmaz.

Romanda İttihat ve Terakki ileri gelenleri (Yakup Cemil, Süleyman Askerî, İzmitli Mümtaz, Bahaeddin Şakir), hükümetin Said Halim Paşa tarafından kurulması ve sadrazamlığın Talat Paşaya verilmemesinden dolayı kızgındırlar.

Yakup Cemil Talat Paşaya: "Sen zaten gerektiğin yerde değilsin.. senin yerin sadrazamlıktır!"

Süleyman Askerî onu destekledi, bir solukta 'Haklı!' dedi; 'Yakup Cemil çok haklı. Yükü yüklenen İttihat Terakki, parsayı toplayan Said Halim Paşa. Bu nasıl iştir? (...) O arada da: 'Fakat arkadaşlar..' diye araya



girmek isteyen Talat Beye, heyecanı bol el kol hareketleriyle İzmitli Mümtaz engel oldu: 'Fakatı makatı yok Talat Bey!' (...) Sen sadrazam olmazsan yok ederler bizi... yerler Talat Bey, uzun yaşatmazlar!' (*Geldiler*, s. 37).

Öte yandan Sadrazam Said Halim Paşa ile Talat Paşa ve –özellikle– Enver Paşa arasında çok açık güvensizlik, alttan alta sürüp giden çekişme ve çatışmalar mevcuttur. Sadrazam, Enver Paşadan çekinir. Hükümete doğru dürüst bilgi vermemesinden, iki de bir oldu-bitti ile karşı karşıya bırakmasından şikâyet eder. Bunun en somut örneği, Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'na sokulmasıdır. Çünkü Enver Paşanın Almanlarla anlaşarak devleti ve milleti savaşa soktuğundan ne sadrazamın ne de fırka ileri gelenlerinin haberi vardır.

"Said Halim Paşa Talat Beye olayın kötü bir oldu bitti olduğunu söyledi; hâl hatır sormayı kısa kesmişti geçiştirmecesine; oldu bittiye getirilişini de hiç mi hiç beğenmemiştii, kabul edilemez bulmuştu, onaylaması imkânsız derecede kesin görünüyordu. Sözü uzatmağa gerek görmeden ağır ağır ve her sözü birkaç okka ağırlığında, yine de Talat Beyi olayın dışında tutma kibarlığını belli etmeğe ayrıca özen göstererek, söylemişti söyleyeceğini olay dediği Yavuz ile Midillinin Odessayı bombalayışı denizden; hem de kıyasıya, savaş açamamazlığında.

Talat Bey, yüzü yerde, düşünmüştü. Alnı alışılmamış bir suçluluk ezikliğine eğilmiş, sınırları gerildikçe gerilmekteydi. 'Ne düşünüyorsunuz Talat Bey?'

'Haklı olduğunu Paşa Hazretleri.'

'Bu kadar mı? Başka bir söyleyeceğiniz.. yok.. mu?'

'Olsa da..fakat..fakat bir oldu bittiye geldik.. buyurdunuz; öylece kal-sa..?'

'Kalabilir mi.. Kalmayacağını siz de biliyorsunuz. Ayrıca bu oldu bittiler ya devam ederse..? Yok hayır, Enver Paşa hakkında kötü düşünmek değil bu, hiçbir zaman aklımdan geçirmedim.'

Belli ki Said Halim Paşa da, Sadrazamlığıyla, açığa vurmaktan kaçınsa bile, gizli saklı çekinmelerdeydi. Ağzından çıkanı dirhem dirhem tartacak kadar ölçülü"ydü (*Geldiler*, s.41-42).

Benzeri bir durum İttihat ve Terakki ileri gelenleri için de geçerlidir. Fransızlarla ittifaktan yana olan Cemal Paşa, arzusunu gerçekleştiremeyince Suriye'ye gönderilir. Enver Paşa ile aralarında gizli bir çekişme mevcuttur. Aynı durum Enver Paşa ile Mustafa Kemal arasında da söz konusudur.

Cemal Paşa, Mustafa Kemal'in mektubuna "Göz gezdirirken dikkatini çeken sözlerde duruyor, tekrar okuyordu: 'Enver'e de yazdım..' diyordu Mustafa Kemal bir kaç yerde; birinde 'fakat dinletebileceğimi sanmıyorum' diye bitiriyordu sözünü. Bunu okurken bıyık altından göldü Cemal Paşa; 'Kim dinletebiliyor ki?' diye geçirdi aklından" (*Geldiler*, s.82).



Müderri Emin Efendi, hükümetin boş laftan başka herhangi bir iş yapmamasından şikâyetçidir. Sabri'nin nâzırları kastederek "Ne konuşurlar ki bunlar orada o kadar Hocabeyim?" sorusu üzerine adı geçen kahraman şu cevabı verir: "Ne konuşacaklar evlât, Kocammman bir hiç! Bu memleket böylesine gitti zaten. (...) Lâf çoooook, iş yok. Lâf lâf lâf.. yine lâf! Hareketsiz, sonuca varamamış, derde devâ olmaz uçurtma lâflar.. uçurtmanın bile bir yararı var sayılır bre!" (*Geldiler*, s.142).

Yine Müderri Emin Efendi, kahvehânede gazetesi okuyup Yarımyüz Sinan'la konuşurken, askerın Çanakkale'de düşmana atacak kurşuna para, halkınsa bir avuç un bulmadığı yokluk günlerinde yönetimdekilerin vurdum-duymazlığı ve suiistimallerini dile getirir.

"Bilmem ne müdürlüğü için otomobil alınacak, falan filan nezaretine makam feşmekanı tedarik olunacak.. imiş.. dee, duyuruluyor. Bir de sen ben kavgaları. Ölenler öldürülenler yaralananlar. Haa, seni ilgilendirirse eğer bir de kocaman bir haber var ama köşeye atmışlar. Bulgar başvekili bizimkine bir vagon dolusu un göndermiş."

Un muuuu?' diye bağırdı ocaktan Yarımyüz Sinan, 'Bildiğimiz un mu?' 'Evet. Bildiğimiz un. Lâkin en hasından, hasın hası un.. bir vagon dolusu.'

'Bir vagon dolusu muuu?'

'Ne sandın yaaa? Bizim Nazır Beyefendilere armağan olsun diye imiş.'" (*Geldiler*, s.127).

İnsanî yokluğu da gündeme getiren bir başka idarî yoksulluk, Alman subaylarının Osmanlı ordusunda danışman olarak kullanılmasıdır. Arap aşiretleriyle ilgili görüş isteyen Cemal Paşa, Alman subaylarından gelen direktif üzerine çılgına döner. Çünkü Alman subaylarının şu veya bu konuda karar verirlerken söz konusu olan ne kendi vatanları, ne bu vatan için şehit olmuş dede ve babaları, ne de şehit dulu olmanın boynu büküklüğünü yaşamış analarıdır.

"Çılgın bunlar! Delirmişler!. Hepsi birden.. olamaz canım! Olamaz! Fırlattı elindeki kâğıtları../ 'Alman aklına gidersek biz.. ortada kalınız' dedi; 'Sipsivri! Kıçımızda don bulamamış çıplaklığımızla kalınız. Arkamızı güvene almak istiyorsak...mış!. Eeeee?. Sonraaaa? Bedevî çöl aşiretlerini toplayıp..mış! Deli bunlar!.. Zirdeli hem de, küpeli türünden üstelik!. Akıllarına bak akıllarına...! Sanırsın İngiliz hesabına çalışmaktalar. Kimler akıl hocamız oldu Yarabbi şu Enverin sayesinde bize kimleri akıl hocası diye gönderiyorsun böyle?'

'Bir yabancı zabıt benim derdimi ne bilir? Vatan, onun derdi değil ki. (..) Ne dedesi öldü toprağım için ne anası şehit dulu olmanın boynu büküklüğünü yaşadı.'" (*Geldiler*, s.52/53/55).

Hulûsa; Osmanlı devleti ve Türk milleti, Çanakkale Savaşı günlerinde ekonomik bakımdan olduğu kadar, insanî ve idarî bakımlardan da büyük bir



yokluk ve yoksulluk içindedir. Yukarıda anlatılanların dışında, Türk milleti ve ordusunun sahip olduğu imkânlarla düşmanın sahip olduğu imkânlar arasında yapılacak küçük bir mukayese, içinde bulunulan yokluk ve yoksulluğun boyutlarını çok daha somutlaştıracaktır. Bu sebeple Türk milleti ve ordusu Çanakkale'de sadece Müttefik ordularıyla değil; söz konusu yokluk ve yoksulluklarla da savaşmıştır. Çanakkale Destanı'nı kanı ve canıyla yazan Mehmetçiği "büyük" kılan, elbette onun imanı, vatanseverliği, cesareti ve kahramanlığıdır. Ancak bu iman, vatanseverlik, cesaret ve kahramanlık, belirtilen yokluk ve yoksulluklar dikkate alındığında çok daha âbideleşir.

Kaynaklar

- Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1998), ...*Ve Çanakkale 1 Geldiler*, 5. bs., İstanbul, İrfan Yay., 339 s.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1997), ...*Ve Çanakkale 2 Gördüler*, 4. bs., İstanbul, İrfan Yay., 490 s.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1997), ...*Ve Çanakkale 3 Döndüler*, 5. bs., İstanbul, İrfan Yay., 346 s.